

Sarusi Mihály

Iratosi Úriborbé¹

Amúgy csak – öreg – Kurtucz Misa. (Kisiratoson száz éve a szüleinek Misu, később Békéscsabán bárkinek már Miska.)

A Tódáson született

Körösztlevele, amely román, magyar, német és latin nyelvű nyomtatvány, kitöltve apám adataival. Kurtucz Mihály, sz. 1919. XI. 22. Keresztelés: 1919. XI. 23. Apja: Kurtucz Gergely. Anyja: KIS SARUSI Borbála, Kisiratos. Mindkettő r. kat. Lakóhely: Kisiratos, 199. (A Tódáson; putri, vagyis földház.) Keresztszülő: Szekeres János, Dolezsán Veronika. Bértálás: 1932. IX. 28. 1936. okt. 5. hivatalos román anyakönyvi kivonat. Kiállította (aláírta): Magyar... (János volt ekkor a falusi bíró).

Maris ángyi (Gergely bátya özvegye, Gyulán) 1985-ban emlegeti, hogy a szóbeszéd szerint amíg tata a fronton volt, mama összeszúrta a levet Barjakkal. „Így mondták.”

Már megint... Apám '19 novemberében született, mögfoganásakor tata már itthon löhetett, a háborúnak rég vége vót, a vörösök harcaiban nem vött részt!

Gyanúra az adott okot, hogy apám eléggé elütött a többi Kurtucztól. Fehér bőrű, mindegyik testvérénél majdnem fejjel, fél fejjel magasabb, a kétkezi dolgot nem bíró, a többinél finomabb, érzékenyebb, iparos – városi – éveinek a hatására uras-úrjas lett a viselkedése... Szömet szúrt a falunak!

Szögény mama... Mit kaphatott a szóbeszédért!

Édös Istenöm!

Számolni a buta embör, buta asszony sosé tudott.

De akit egyszer a falu a szájára vösz...

SARUSI MIHÁLY (1944) író. Békéscsabán született, 2001-től Balatonalmádiban él. Két és fél évtizeden át az MTI tudósítója volt. Utóbbi művei: *Öreg-hegyen innen, Öreg-hegyen túl – Balatoni jelenetek, II.* (2020), *Hun a Szeret szompolyog* (2020), *Élelszomj* (2021).

1 Részlet a *Parasztra paraszt* című családtörténetből.

Lakóhely, ahol apám, született, a Tódáson. Putri – vagyis földház.

„A bérálás később volt! ’32-ben, szeptemberben mentem dolgozni Kurticsra, Hemmerthez. Onnan jöttem haza bérálni, ’34 vagy ’35-be. Kaptam egy inastól kerékpárt, nagy szó volt akkor falun! Díszkapu volt előttünk (a Kekecsen), három püspök jött Nagyiratosról. A Templomkertben volt a bérálás. A bérma-keresztnevem: János. Szellelki János (Gazsi Jani) volt a bérma-keresztapám” (öKM).

És itt: mama Kis Sarusi, ahogy apánk emlegette. S nem Sarusi, mint az esketési levélben, vagy Sarusi Kis, ahogy a 19. században jegyzik, többnyire, a nevünk.

A családnak Kis Sarusi, a hivatalnak Sarusi?

Darab ideig.

Elemi az 1920-as években

Román névvel bejegyezve...

„A kurticsi inasiskolában románul tanítottak. Írd le a neved, parancsolt rám az inasiskola tanára. Leírom, Kurtucz Mihály... Nem úgy kell, Curtuțiu! Írd még egyszer! Kurtucz Mihály... Akkora pofont kaptam!” (1980)

Apám húgának, Annus nénénknek a fejfáján, már éltében, ott a neve a betolakodók nyelvén: Curtut Ana... A hét Kurtucz testvér közül ő az egyetlen, akinek nem magyarul írják ki végül a nevét.

Az 1919–20-asok, akik apámmal jártak iskolába. 2003-ban soroli Gál Mihály bácsi a Nagyfaluban. (2012-ben a falu legöregebb férfiújaként tartják számon a ’19-beli embört.)

Almási István (A. Béla doktor unokanagybátyja, ’19-beli). Barják Mihály. Gál Mihály. Kása Antal (a múzeummos Anti bácsi). Kurtucz Mihály. Szanda Antal ’20-beli, volt kolhozelnök. Köztük maga Gál Mihály.

Máskor ugyanezt apám így mondja:

Első tanítója Kovács József. 2.–3.–4.-ben Cibu (máskor Cigu) Jenő, román. 5.–6.-ban Kürtösön Drágos...

Hét osztály volt kötelező. Az első négy Iratoson, aztán Kürtösön már román nyelvű! A román tanonciskola... (1924-es román elemi oktatási törvény [MN ’88. szept. 15.]: 7 osztály, az alsó 4-ben megengedi az anyanyelven tanítást, a felső 3 osztály tannyelve kizárólag az oláh lehet.)

Mondta ez a Drágos:

– Írd le a neved!

„Kurtucz”.

Neki esett.

– Nem tudod rendesen?! Curtuțiu!

Megint írja: „Kurtucz”...

– Az anyád...

És lekevert neki jobbról, balról.

„Magyar-román együttélés”. Az volt. Folyt. Folyt. köv. Folytatódott.

A hazudozókkal, útonállókkal s egyéb himpellérekkel szemben apánk nagyon jól tudta: nem a román ember rossz, csak a rongy ember.

Akadtt belőle éppen elég.

Úton, útfélen. Amellett.

Nádasi tanító, kántor (Nagykárolyból való). Ormay, Ormayné (Ormay József, tanítókántor és felesége). Győrfi, az igazgató (Ormay apósa). (Ők voltak a román tanítók előtt a román iskola magyar tanítói az 1920-as évek első felében. Míg ki nem telt az idejük.

Nem tettek hűségesküt?

Mert apánk bizonyítványában már csak román tanítók román neveit látni. Kovács Józsefét sem.

Ő csak tanított, más írt alá?

Akinek aláírási joga volt a színmagyar nagyromániai Kisiratos dák-álladalmi tanodájában?

Győrfi (?) után román igazgató, Muresán!

...Mígnem magam járok utána, kikeresem az osztálykönyvekből.

A nevek jó részét románra torzítva kénytelenek használni az iratosiak. Akinek „oláos” hangzású a vezetékneve, különösen rosszul jár. Öreg Kurtucz Mihály (1919–1984) nevét a román elemiben évente másképp írták: I. osztályban (1927–28-ban) Mihaiu *Curtuț*, II.-ban *Curtuțu* Mihaiu, III.-ban *Curtuțiu* Mihaiu, IV.-ben *Curtuțiu* Mihai az iskolai anyakönyvben. Hogy a 2000-es években *Curtuțiu* Zoltánnak hívják az unokaöccsét, testvéröccse, Ferenc unokáját, aki Sofronyán él, de hazajött a Kisiratosi Törekvés SC-ben focizni... (Mihaiu *Curtuțiu*-t elsőben rom., másodikban rom., harmadikban m., negyedikben újfent rom. nemzetiségűnek vette a föltehetőleg regáti tanítója, aki eszerint kicsire nem adott!). Az Iratoșu(l) Mic nevét Dorobanțira váltó falu – amúgy Kisiratos – népiskolájának igazgatója ki más lenne, Muresan – s nélkül.

Mintha maguk a románok – magyarán: oláhok (onnét, Regátból és innét, Erdélyországból) – sem tudnák, hogy kell ezt a nevet írni. Akkor pedig... hogy lenne az övék.

Az üvök; ezök után.

Kurtucz, *Curtuțiu*? Annus néném regéli Bajkó Árpád kolozsvári kutatónak 2012-ben, mivel járt, meg mivel jár tán ma is, ha keverjük. Ha nem értjük az álladalom hivatalos nyelvét Ejrópában:

– Sokat mesélte az anyám, hogy eleinte mindig visszajött a levél a három testvéremtől, mert magyar k betűvel írta. Csakhogy az apám, mert az apám nem járt, szegény, iskolába, ő árva gyerek volt... Osztt akkor apámnak mondta

a jegyző: Kurtucz bácsi, nincs itt semmi baj, román c betűvel írja. Attól kezdve az én anyám mindig úgy írta a leveleket a bátyáimnak, román c-val, s mindig megkapták (a katonaságnál). Azelőtt nem kapták meg, mindig visszajött a levél. Az a rendszer volt akkor. Úgy, mint volt egy ideig a kommunizmus, éppen úgy.”

Most mög, ugye, sèhun. (Sè eggyik, sè másik.)

„Ha kimöntünk apáddal a faluba, sènkitül sè féltünk! Nekimöntünk a nálunk jóval nagyobbaknak is!” – regél 1981-ben Kovácsházán a ’22-beli Béla bátyus, mire ángyi mögtoldi: „Misa az egész utcának parancsolni akart.”

Apám nem bírta a parasztmunkát (pl. aratáskor eleredt az orra vére), apja inasnak adta. Iparosnak tán jó lösz!

Apád munkahelyei

...Dákó-Romániában.

Kürtös: 1932–1937. Három és fél évig tanuló, 8 hónapig segéd Hemmert Miklósnál. Inastársa a mester fia, Hemmert Ferenc – aki majd’ 50 év múlva Pestről igazolja apám egykori „romániai” munkaviszonyát.

Mácsa: 1936-ban 2,5 hónapig segéd. „Apám küldött, járt hozzá a rokonság, menjek Mácsára!” Marasztalták, nyilván főleg a rokonság; nem maradt.

Arad: 1937–1938. Hemmert Miklósnál (a Mosóczy-telepi üzletben). (Ahova egyszer minket is elvitt.) (Ahogy Konstancára is...)

Konstanca: 1938. március–szeptember. „Szent Mihály napján jöttem haza, maláriát kaptam.”

Kisiratos: „1940 szeptemberéig otthon dolgoztam. A tanítók, a főjegyző, csendőrök... (voltak a vendégei). Nem szóltak, örültek, hogy van fodrász a faluban.” Már mint úri borbé, mert paraszt borbé több is került.

Hogy Aradra ment dolgozni, a leventébe nem jelentkezett be. Amikor hazajött Iratosra, rászóltak: – Hát te nem jársz?!... Na, akkor jelentkezzen!

Konstancára ment. Aztán vissza.

– Joneszkuhoz járt?!...

Nem.

– Nem?!...

Itt még járni kellett leventére. Elvitték fát vágni a csendőrségre büntetésből.

„3 év volt a katonaság, de amiért jártam három évig a kürtösi inasiskolába (heti két este), engedményt kaptam volna, csak 1 év katonaság! De nekem 3 év lett volna a levente miatt...”

1940-ben (még a bécsi döntés előtt) sorozták, 1 évre tűzoltónak akarták elvinni. Munkaszolgálatra.

„A csendőrt is sorozták! Akit 1 évre visznek, az teterista. Románul tétériszt. Az inasiskola miatt – csak – 1 év” (öKM 1983).

Aradon a Vasgárdába hívta egy vendége. „Földalatti, bunkerszerű hely, titkos. Új vasgárdistát avattak. Bekötötték a szemét, úgy vezették oda. Vérszerződést kellett kötni, hogy ne legyen kifogás. Ha valakit el kellett tenni láb alól, sorsot húztak.” Konstancáról egy vendége Spanyolországba, a falangisták közé...

Más se hiányzott volna neki!

Ő Amerikába ment volna! A saját üzlet vágya vonzotta.

Szökés Csonka-Magyarországra

1940 szeptemberre: átteszi magát a neveléshatáron.

„Csósz... Imrével, ...nem, Misa, vele jöttem át 1940-ben! Csószök voltak; nem ez az igazi neve.” 1980-ban még ezt mondta: „Csósz – Ormay – József meg én 1940 szeptemberében együtt vágunk neki a határnak.”

1940-ben Szent Mihály hava 5-én szökik Misa. „Hajnalba 6-kor indultunk, 6-kor értünk ide.” Oda.

(A „magyar 6 óra” „román 7 óra”...) Azaz órányi vót az út. (Nem a semmitlen időbe.)

Ugyanerről 2006-ban Annus néném így emlékezik 1940 szeptemberére.

„A Kettőskútnál möntek. (Misa bátya és a társa.) Sosem felejtöm el, 19-én, röggel 6-kor.

Mögbeszélte egy katonatiszttel, hogy nem figyelnek oda. Azt mondta neki, lögyenek röggel 6-ra a határon. Ez a tiszt vót akkor szógálatba, akkor váltottak.

Amikor átmöntek, Lévésről üzent:

– Átértünk!

Anyáméknak, így egyeztek mög, hogy lögyenek nyugodtak.

– Átértünk szöröncsésen.

Möntek át könyvvvel (földet művelni) a gazdák, az egyik hozta az üzenetöt. Ezzel üzent haza.”

Az évre nem emlékszik, a hónapra se, csak a napra (arra is rosszul?). Csak a röggeli 6 van röndben.

...regéli néném, miközben tata akkori munkaadó gazdájának leánya ugyanekkor a Templom utcában levő házában ugyanezt így meséli:

– Gyütt röggel ríva Gergő bácsi, hogy elszökött Misu!

Náluk dolgozott, ott volt béres az öreg.

Ez a gazda akasztotta föl magát a kolhozba kergetés évadán.

Ebből a meséből inkább az derül ki, hogy apám nem szólt a családban senkinek...

Hogy (szentmihályhavi) 19 lött vóna, s nem 5, az pedig...

Ej, rege, rejti.

Iratosrul Lévésre, onnét Batonyára viszik a határőrök, majd Debrecenben fagatják a kémelhárítók, aztán Losonc, végül Bakonyoszlop menekülttáborába... Hunnan Csabára!

- Kurtucz... Ilyen névvel hogy lenne kend magyar? Nem román?! - fenyegetőzött a magyar nyomozótiszt.

Mert akkor - Isten hírvél! - möhet vissza.

Hogy hitte vóna.

Az anyja Kis Sarusi...

- Sarusi?... Az más!

Így már rendben volt.

2003 pünkösdi hava javán a Templom utcában, a halálba kergetett parasztember, Magyar Béla portáján a lánya, Julianna (Julis néni, özvegy Gálné) regéli, amit regélhet nagyapámról, apámról.

„Bérösünk vót, harmados kukoricája vót Gergelynek. Gyün kukoricatörés-kor, és rí nagyon!

- Miért rí, Gergely? - kérdezte apám.

- Elmönt Misu!

Az apja (kendnek, a jegyzetelőnek). Elüsmert, komoly borbé vót! Vót úgy, hogy apámat is elgyütt mögnyírni. Az összes előljárókat ű mönt ründözni.

Nagyon népszörű embör vót.

(Mögjegyzöm: jó tartású, városias a viselkedése és ruházata, a falu vezetőihön ű járt, ezér hívhatták a háta mögött Úriborbénak.)

Ěgyáltalán nem vót rátarti, ründös embör vót.

(A vendég mögnyugodhat.)

(Az a másík, nagyfalusi vénasszony mög, lassan 90, tovább álmodhat... valami mást. Misával. Misuval. Míg végleg el nem szenderül... Bele nem szédül az álmaiba.) (Az, amelyikrül Annus néném regélt; az első szeretője vót, kiskiskolásként, azúta út emlögeti.)

- Eltűnt a borbé fiam!

Apámat nem lepte mög, mer utoljára szinte elbúcsúzott tülle.

Azt mondta az apja (a kend apja):

- Na, gazduram, nem hiszem, hogy még ěgyszer lěvágom a haját!

- Aztán mér? Jó helyöd van, mögbecsülnek!

- Nem mék román katonának!

Mer behívták.”

Ű adta mög a helyös választ az Űr Jézus Krisztus 20. századjára. Mer azt tanálta mondani, hogy... ez is, az is... elárulta a falut. Mindönki.

Űr, paraszt. Gazdag, szögény.

Ez a drága, vénségös vén öregasszony!... Aki annyit szenvedött.

A maradék most áruli a gyékényön... ingyér. Ugyanazt. Ami maradt.

Előbb a gazda hagyja cserben a falut, amikor 1919-ben a kommüntől retteggve a románnak adja Iratost, majd a szögény, amikor 1945 után kiveri a gazdát a házából, s bezavar mindönkit a kolhozba.

1:1.

Csak közben.

Hun vót, hun nem vót?

Magyarországon (a batonyai és a debreceni vizsgalódást követően) a losonci és a bakonyoszlópi menekülttáborba vitték. Ha magára öti a magyar katonaruhát, hamarabb megkapja a magyar állampolgárságot. Így csak 1946 táján nyerte el. Addig hontalanként tartották számon. Hetente jelentkeznie kellett a rendőrségen (a „fölszabadulás” után is).

Csabai fodrász, Schröder vállalt érte kezességet, így jöhetett ki a menekülttáborból. Schrödernek a Fő téren, a katolikus bérpalota aljában volt üzlete, a város első fodrászata! Ide kerülhetett apám segédnek. Hogy itt élje át a háborút – német megszállást, orosz megszállást. Hogy itt ragadjon rá pár német, pár orosz hónap alatt... ez a két idegen nyelv is. A román mellé. Hogy soha seholy ne lehessen eladni.

Kitűnő nyelvérzéke volt!

Nem úgy a fiának. (Akinek csak a magyar nyelv iránt van némi.)

Csabán ...

A háború után Csabán Párzsa János (festegető, rajzolgató rendőr), Petrovszki Pál és Patay Mária (a festő-író Vasas Mihály egyik szerelme) készített apukáról arcképet. Az egyik – tán Petrovszkié, ez nincs meg! – „aktó”: kis nadrágban állt modellt valamikor '45 után. Ezt a képet kiállították a múzeumban, és második díjat nyert vele a műkedvelő művész.

A '80-as években mutatom Lipták Pali bácsinak a Patay-képet... Elcsodálkozik: „Ha nekem lenne egyetlen festményem abból az időből!...” Mert egy sem maradt. Nem őrizték meg. Ezt apám megtartotta magának. Nagyfiának. Annak a szobája falára.

A kép hova való, ha nem a falra?

Falra, falra.

Patay Mária képe 1948-ban készült rajz. Petrovszki ekkor, a '80-as években, még él. Iparos, a Mokos-iskolába járt – tudom meg Liptáktól.

Az apámat „ábrázoló” három műből kettőt örökösök kisded gyűjteményünkben.

Kurtucz Miska Farkas Erzsikével tánciskolában ismerkedett meg. Apám mámanak panaszkodott, hogy milyen rossz helyen laknak (albérletben). Bélával vagy két hónapig ott éltek (a Corvin utcában). (Béla asztalos, később visszamegy

Iratosra, az '50-es évek második felében elvisz magával hozzá – a Templom utcába? –, amikor odahaza járunk.) „Nagyon szerettünk táncolni! Anyukád meg otthon, Kígyóson járt tánciskolába, de itt is beiratkozott, hogy ismerkedessen a csabai fiúkkal, Gavendához.”

Gavenda Béla Kazinczy utcai tánctanodájába... (Hun utóbb a fiuk is eljár ezt, azt, amazt.)

1943 tavaszán? Apám szerenádót adott anyánknak a Corvin 7. előtt. 1 cselló meg 1 harmonika mozizenét játszott. (Apám énekelt hozzá...) (Kitelt tőle!) Amikor a kis éji zene után apám elment anyámhoz egy nagy csokor rózsával, közepében pár szál pünkösdi rúzsával, anyám odaült a harmóniumhoz és ezt játszotta: „Gyere velem az erdőbe kék ibolyát szedni...” (öKM 1983).

(Szerelmi) vallomásra (szerelmi) vallomás?

Mert apánk ezt a nótát is énekelte anyám ablaka alatt...

S (édös Istenöm!), löttem én.

Esküvő 1943 Szent Mihály havában, első fiuk 1944 Szent György havában. 1945-ben Lacika, aki csak pár hónapot él, 1946-ban Feri, 1950-ben – végre! – Pipi Erzsike!

Mint „hontalant” 1944-ben munkaszolgálatra viszik. Tankcsapdát, futóárkot ásni... Elbújik egy szalmakazalban, átmegy rajta a front, hazajön. Hogy befoghassa magát a család nőtagjaival a szekér elé lónak: szétlőtt házukhoz téglát, cserepet hozni Jaminából.

Karácsonyra megy haza Kisiratosra. Határőrizet szinte nincs is. Még tart a háború. Folyik nagyban a csempészet.

Kekecsi házuk előtt a kutyája a nyakába ugrott. Muki négy év után is fölismerte.

1940-ben a határig kísérte, alig tudta visszazavarni.

1946 farsangján Csabán a CsAK-bálon a Vigadóban apám s anyám táncversenyt nyert! „Nem akart senki sem kiállni, versenyezni, erre azt mondták: táncoljanak, aki a legszebben járja, az lesz a győztes! Anyukád nagyon boldog volt... Schwartztól kaptunk egy zsák prima brikettet, meg nyertünk egy Singer varrógépet – na, azt ti elintéztétek.”

A gépre emlékezhetünk, anyánk sokáig azzal varrt.

1946. május elsejére virradó éjszaka a tanyáján megölték az öreg Maczák bácsit. A kuláknak mondott gazdákat az utcán verték... „Vasdorongos jaminaiak tüntettek a városban. Láttam a rendőrségen, bejártam borotválni (a Búzapiac-József Attila u. sarkára): hoznak egy csavargót, a hóna alatt füstölt sonka. – Mért loptad?! – kérdik tőle. – Kuláké! Mér sajnálja?! Eddig ők loptak meg minket, most majd mi fosztjuk ki őket” (öKM 1982).

Gyuska riasztotta, ha kellett, a jaminai meg a dobozi csőcseléket – közli veled Lipták Pál Kossuth-díjas könyvtáros, volt szocdemes, 1985-ben. (A hányinger elűzte a Városháza elől, ahol B-listázottakat vertek agyba-főbe a kommunisták.)

Gyűttek azok hívatlan is.

„1946–47-ben állandóan jártak a nyakamra, lépjek be a Kisgazdapártba! Egy évig bent voltam, havonta 30-40 tojás volt a tagdíj. Meguntam, nem fizetem!

A székházuk a Balassi volt. (A Nemzeti Parasztpárt az Ipartestület mellett. A Szocdempárt a belvárosban valahol. Az MKP, ahol most a zenede, illetve a Tisztiklub – Lipták Pali bácsi szerint a Büfé mellett..)

Hű, amikor a kisgazdák kitették a jelvényüket: búzakalász, nemzetiszín szalag! Mindenki velük.”

Apám nem is lett soha más párt tagja.

1949 tájt csabai nagygyűlésen fölirat: Világ proletárjai, egyesüljete! Mire apám:

- De hát ez tilos!

- Hogy-hogy tilos?!

- Amikor paktumot kötött Anglia, Amerika és Oroszország, kikötötték, hogy megszűnik a III. Internacionálé! Annak volt ez a jelszava!

Majdnem elvitték.

Ilyen jópofa embör vót Csabán apám. „A vicces borbély” – emlögette Veszprém-ben is a honi szlovákok egyik jelős vezetője, Such János az 1970-es években.

Azt hitték, hogy bolondozik.

Persze, játszott velük.

Az ő mondása volt:

- Okos ember hülyéskedik, hülye ember okoskodik!

(Volt kitől tanulnia a fiának, aki az 1980-as években nem egyszer így köszönve lépett be a nemzeti hírügyönyökség csabai – ávos székházából lett sajtóházi – szerkesztőségébe: - Dicsértessék! -, amit a főnök azzal rendezett le, hogy „Miskának jó humora van...”. Nem tudta, hogy beosztottja komolyan gondolja.)

1949–50, apám szemináriumra jár, mert évekig szakszervezeti vezető volt. (A háború alatt a fodrászsegédek szakszervezetének a titkára. Jellemző, hogy legjobb fodrász barátainak az egyike, Bottó Jani bácsi – nagyfia későbbi mestere – meg a fodrászmesterek szervezetének az élén állt.) „Járt előadást tartani Márton... , aki azelőtt feketézett, nekünk egyszer (‘45-ben?) egy szekér fát hozott Póstelekről. Az orosz vágta az erdőt. Amikor látta, hogy vége a feketézésnek, belépett a pártba.

Előálltam egy szemináriumon:

- Ha tovább „javítjátok” a normát (a normajavítás normaemelést jelentett), az emberek megunják! Mert éhesen hogy lehet dolgozni?

- Gyere, lépjél be a pártba! Akkor könnyebb lesz! Jobban fogsz élni! - állt elélem utána egyikük.

Azt mondtam:

- Én putriban születtem, ott is akarom végezni! Csak a putrival együtt akarok fölemelkedni, azokkal, akik ma is ott élnek!

- Na, jó, nem azért mondom, csak... - hebegett az elvtárs."

Nem is lett párttag, gürcölt inkább tovább paraszt és iparos fajtájabeliekkal.

Valamikor 1950 körül a csabai Andrassy (Sztalin) úti nagy férfifodrászatban dolgozik apám, Kurtucz Miska (az iratosiak Úri, a csabaiak Vicces Borbélya). Kiteszik a táblát a szövetkezeti üzlet falára: Borralalóval ne alázzon meg! Fizet a vendég, apám átveszi a kért összeget, és megjegyzi:

- Uram, nyugodtan alázzon meg...

Attól függ, kiről van szó, mert ugyanez így is kezdődhet:

- Elvtárs, csak sértegyen!...

S füléig szalad a szája a bajsza alatt.

Benyúl a zsebébe a borralaló után, kiveszi, megköpködi:

- Apád, anyád idejőjön!

1953 táján - a párt jelöltjével szemben - őt választja a tagság a ktsz elnökének.

1956-ban munkástanácselnök. Emiatt egyben a városi munkástanács tagja.

1964: felesége - négyönk édesanyja -, Farkas Bözsike meghalt.

1965-ben újraházasodik (II.), majd jönnek a következők (III., IV.), hogy mielőtt a halálos kór rátör, az V-re fájjon a foga.

1982 pünkösdi hava 2-án, szombat délelőtt a Mednyánszky u. 8-ban levő Kurtucz-lakásban, a kis szobában, a virág alatt fölirat: „Isten hozott!”. A nagyszobában, a virág alatt: „Szeretettel vártalak.” Negyedik - utolsó - felesége, Irénke várta így apámat a kórházból, ahol fehérmáj rákját kísérelték meg eltávolítani.

Ami sikerült, úgy, ahogy.

1984 télutó havában - böjtölön - lehelte az öreg az utolsót. A kórodában, nagy-nagy februári hóviharos éccakán.

10-én hajnalban 4 óra tájt hatalmas viharra ébredtem. Azt hittem, csak szélvihar, mert 9-én, csütörtökön kellemes - márciusi hangulatú - idő volt. Na, mondom, ez a vihar elviszi apámat... Távozik, akár a táltosok. Olyan viharban hal meg, mint a táltos nagybácsi-jelölt fiú Sarusiéknál, anyjáéknál...

Reggel látom: hóföregteteg! Befújta az ablakot. Délután 6-kor is füttyül a szél, hótörlesztokat rak a ház körül, a meggyében rendkívüli állapot... 4-kor halt meg apám! A kórházban. Pénteken.

Aznap délelőtt bemondja a hangláda: meghalt Andropov. Pest '56-os szovjet hóhérainak egyike.

Temetésekor két helyön kondult mög az emlékező lélökharang: Csabán, Iratoson.

A testvérok mögcsókolik apám koporsaját.

- Ennyire szeretik - csóválja a fejét szeretett plébánosunk, Mihály atya.

Szerették.

Elhunyt február 10-én, temetése böjtelő 17. napján 11-kor. Előtte ½ 8-kor csöndes mise apánkért a csabai katolikus templom Mária-oltáránál Gyenes öspörös-sel, aki majd temeti öreg Kurtucz Misát.

Kisiratoson néném harangoztat érte 11-kor. Hat hét múlva misét röndöl apánkért.

26-án születik Tamás nevű unokája a csabai kórodában.

Szent György havában, április 1-jén 9-kor Kisiratoson mise apánkért. Turi öspörös... Tele a templom nővel, néhány gyermek és embör - köztük szerénységöd. Röndölte özvegye mög húga.

Iratosi Úriborbé

Borbélyinasnak adták Kürtösre, Hemmerthez. Mert nem bírta a mezei dolgot.

Az 1920-as, '30-as években a kekecsi szülő arra törekedett, a gyerek minél hamarabb keressen! Beadta a szegény ember a fiát cipésznek, ácsnak, borbélynak, de az apjuk nem örült, az első alkalommal kivette őket, dolgozzanak, keressenek ők is pénz! A mezei dologban, otthon. Apja, anyja, testvérei mellett.

Valami ipart apám testvérei is elkezdtek, de egyik sem vihette végig. Valamit tanultak, azt a gazdálkodás mellett úgy-ahogy - kontárként - hasznosították... Apám lett egyedül iparos. A másik 5 Kurtucz-fiú maradt parasztnak. Hogy aztán Aradon, Csabán, ahun löhetőtt, segédmunkásnak álljanak. Pista bátya a '30-as években Aradon, Gergő bácsi az 1950-as években Csabán, Feri Aradon. Béla a mezőhegyesi ménesbirtokon, Jani odahaza igyekezett boldogulni.

Kürtösön az 1930-as években a fodrászüzletben - a mácsai és a szentannai út kereszteződésében, a nagy sarki házban levő borbélyműhelyben - petróleum lámpa világított. Levegőt kellett belepumpálni és harisnyát húztak rá. Pestről hozatták, ott nem lehetett kapni. Csak úgy hívták, petróleum lámpa, nem harisnya... Az világított (öKM 1980).

Kürtösi borbélyinas 3,5 évig. 7 helyett 4 osztályt végzett, 2-t az inasiskolából beszámítottak, Magyarországon így fogadták el, hogy általános iskolát végzett. (Az elnökiskolai végzettségével, könyvelői ismeretek birtokában középiskolai végzettségűeknek megfelelő tudás birtokába jutott. De írni - magyarul - kicsit nehézkesen írt. A 4 román osztály 4 román tanítója hogy lett volna képes a magyar helyes- és szépírás megtanítására. Koszt-kovártély a német származású mesternél, a borralalóbból már hazaad.

„A kürtösi inasiskolában olá Hul tanítanak.

- Írd le a neved!

Leírom.

- Nem úgy kell! - és leírja románul. - Még egyszer!

Ugyanúgy, magyarul leírom, Kurtucz Mihály. Akkora pofont kaptam, hogy!"
Curtuți, Curtuț, Curtuțiu helyőtt a magunk nyelvén.

Annus nénéméknek ez sömmit se ér. Űk mán - rá nyócvan évre - Curtuțok.

Na, apám ezért is húzta el onnét a csíkot.

Az ű nevét ně írják másképp, mint ahogy az édosanyjátul (Sarusi mamámtul) tanulta.

A fejfájára különösen nem!

Ahogy az apjáé, a magyar kiírással, eltűnt, és a helyére a nevűnk románul.

Nem kérűnk belülle.

Nemcsak inas, később öreginas, majd segéd is Kurticson. „Kéthetes bűdös szakállakat kellett borotválni. Az orromat szagos hintóporral dugtam be. A vendégek: magyar, német, a zöm román, ki magyarul szót se ért. Egy év alatt megtanultam!"

Az öreginas ruháját olcsón megkapja.

Segéd: havi 200 lejért.

„Kürtösön az öreg román paraszt bácsik, nyolcvanévesek, meghagyták ilyen hosszán a hajukat (mutatja, milyen hosszán) - a vállát verte! A magyar nem hagyta meg..." A kürtösi oláh pópá is rábízta magát. „Hallod, fiam, te már segéd vagy, ez a te vizsgamunkád!"

„Beállt inasnak az ember az ottani borbélyhoz, 2-3 év után bement Aradra, a szerződést bemutatta, és kapott borbély munkakönyvet, segédkönyvet. De a felének nem volt, csak úgy - fusztak. Iratoson Antal, Gájer, Tóth Pál, Szalai Mihály, Németh Jancsi, Csuha Pista, én voltam a hetedik. Volt még egy, de az a végén, akkor már meghalt, mire odakerűltem, Adler a Nagyfaluban, félzsidó." Sarusi mama egyik lánytestvérének az ura.

Mind elment katonának a koncentra nevezetű (kényszer)munkatáborba. Apánk ez elől is menekűlt.

A jó két és fél ezer lelkös Kisiratoson heten vótak, a kétször ekkora torontáli Tordán a 2500 férfibul 1800-at borotvált a 18 borbé, akikre átlag 100 vendég jutott. „Ezek a házhoz járó borbélyok évi 60 kiló búzáért hetente kétszer borotváltak, és szükség szerint hajat is vágta. A 60 kiló búzába bele volt számítva a gyerekek nyírása is... Ma mindössze két borbélynak van üzlete a faluban" - írja a *Magyar Szó* 1984-ben. Kisiratoson ezt az éves borbélybérletet abonamentnek hívták, a fodrásszal szerződő férfiú pedig abonamentes volt.

Aradon Hemmertéknél apám bére havonta 200 lej (6 pengő az értéke) meg szállás, teljes ellátás (mosás, étkezés). Később 300 lej.

A második világháború előtt 1 pengő kb. 30 lej!

Amikor segéd Aradon, a némötnél, az apja elégödetlenködik:

- Ezért tanítottalak, hogy most elmönj?!

„Hogy ő mit kötött rám..."

Az abonament? Kisiratoson gazdánként fél zsák búza. Két-három szekérrel is összejött, a búzához még jár negyven lej, ennyit az fizet, akihez hetente jár. Abonamentes a csósz is – írtuk volt aradi parasztregénkben. Az éves bért vékával mérték.

„Konstancán 2-3000 lej, úgy 100 pengő. A borralalóval együtt az akkor jó pénz volt!”

Amikor hazajött a tengerpartról Kisiratosra, vagy 10 vendége havonta, lejjel fizet: a jegyző, a tanító, az igazgató, a csendőr, valamennyi, még a pap is. Ők másnaponta borotválkoznak. A csendőr gyakran inkább átjár Kürtösre, nem bízik a magyar borbélyban. A többi, a paraszt évente egyszer, terménnyel fizet. Éves akar lenni mind; az éves évente egyszer vékával méri a zsákba a búzát. Negyven lejt az fizet, aki hetente egyszer borotválkozik, ez a legtöbb, két borotválásért nyolcvan lej, az már nagygazda; a pénzt akkor adják, amikor a borbély kéri.

Amikor először fizették ki ősszel apámat a vendégei, annyi gabonát hordtak haza a Kekecsre szekérrel, hogy ennyit az apja, Kurtucz Gergely sosem keresett. Csodálkozott az öreg, attól fogva becsülte. Ő, ha agyondolgozza magát, se keres ennyit!

A parasztborbély helyzetére jellemző, amiről a nagyvarjasiaktól tudunk (Nagy-Szabó 192). Amikor a szomszédos faluban 1952-ben megalakult a termelőszövetkezet, beléptették a helység borbélyát, Katkó Antalt is. Róla a kollektív ügy határoz, hogy „saját szerszámával borotvál, haját vág. Ha nincs munkája a műhelyben, akkor mehet a mezőgazdaságba bármilyen munkára” – ami, mint említettük, nem a Kurtucz Misa féle fodrászlegényeknek való volt. Nem azért, mert nem fűlött a foga a dologhoz, hanem mert nem bírta a mezei munkát.

Katkó borbélynak előírták azt is, hogy csak szövetkezeti tagot „takaríthat” – mint fogalmaz a nagyböcsű kolhoztestület. Ahogy apánknak sem lett volna szabad Békéscsabán műszak után kerékpárra kapva körbeborotválni-vágni az üzletből valamiért távol maradó vendégeit. Hogy e keresetkiegészítésről azért se mondjon le! (Hogy lehetőleg ne szenvedjen hiányt a családja.)

Borbélyládával járt a vendégekhez.

„40 cm. hosszú, 25 cm. széles, 30 cm. magas faláda, rajta fogantyú. Az alja valamivel szélesebb. Asztalos csinálta.

A borbély az aljába tette a gépet, mindent. A hajvágó gép német, rugós! Régi típusú volt, amivel dolgoztam. A borotva Kecskeméti Sándor temesvári kispáros munkája, jó borotváik voltak.

Ritkítóólló nem volt! Aradon sem; háború után ismertük meg. Én borotvával ritkítottam. A fésű szaru volt, a piacon is lehetett kapni. Aradon volt borbély, aki borbélycikket is árult – ahol a Korzó mozi van (a Deák Ferenc utcán).

Rajtam kívül egy ’úri borbély’ volt (Kisiratoson az 1930-as években), Németh Jancsi. Pesten tanult, az volt a legjobb borbély a faluban. Annak orvosi táskája volt, bőr. A háborúban ő maradt itthon velem, a többi elment katonának.”

Talányban is szerepelünk: „Ki a legnagyobb úr a világon? – A borbély, mert a király is leveszi előtte a kalapját, ha nyiratkozik” (Kovács 237) – hát még a helybéli csendőr, jegyző, nagygazda...

Az úri borbély. Kisiratoson, Kürtösön, Mácsán, Aradon, Konstancán... S majd, végül, Csabán.

Álma: saját üzlet.

Konstancán, hogy majd Amerikában. New Yorkban!

Békéscsabán sem úgy áll a dolog; '56-ban, ha teheti, kiszökik... oda.

– Ha kiment volna anyukáddal meg veletek, a három gyerekkel... éhen haltok! – vélik utóbb.

Ővele? Már a menekülttáborban üzletet nyitott volna. Ahogy tette idehaza is.

Apánk hogy tanult meg hegedülni? – kérdezte hűgünk Annus nénénktől már a III. évezredben.

– Kölcsönkért tőle a cigány. Apád azzal adott, hogy amíg vissza nem kapja, magánál tartja a hegedűjét. Azon tanult játszani...

Kész üzletember! Nem afféle, akit be lehet csapni. Keményen megdolgozott minden fillérért (sőt, lejért), hogy tette volna kockára?

Barátság; hogyne! De a pénzét hogy adhatná...

Nagyvonalú volt (egyébként)... Annyira azért nem, hogy bármijét engedje pocskékba menni. (Hogy aztán anyánk, született Farkas Bözsike, Csabán... megfogja helyette is a pénzt. Fogához verjen minden garast. Hogy megélhessünk...)

– Stradivari hegedű vót!

Mi más lött vóna?

Gyerökori szerelem

Annus néném regéli 2010-ben:

– Czank Eta, Etus néni (Dolezsál Eta, Dolezsány Antal a férje), nemrég halt meg, 1–2 éve. Apád gyerekkori szerelme. Nagyon szép lány volt! Tódáson, a mi Gergőnkkel szömbe lakott. Az 1950–60-as évekbe apád hazagyütt, möntünk Aradra busszal, egymás mellett ültünk. A hátunk mögött ült. Egyszer csak odagyütt apádho: Kurtucz Mihály, Misa, Misi, te vagy?!... Megpuszilták egymást, nekem mondta: Ez a gyerökori szerelmem! Misa bátya elmönt Magyarba, oszt elmaradtak.

– A faluban (az 1930-as években) apád volt a legelegánsabb! A lányok, a gazdalányok is bolondultak érte. A két Gál lány veszőtt érte.

– Aradon ápoltatta magát. Fodrászhoz, kozmetikára járt.

– „Egy kiló friss töpörtöt mög kolbászt hozzon a hentestúl!”, szólt anyámnak apád. Hozzá paradicsom, paprika... Klepe mészároszhoz.

A falunapi muriban danoljuk:

*Nincsen páros csillag, nincsen páros csillag,
Mer l hullott az este.
Nincsen szép szeret m, nincsen szép szeret m,
Mer elhagyott az este.
Ha elhagyott,   b nja m g, mer  n sohas .
M g a s romba is, m g a f d alatt is
Csak   jár az esz mbe.*

...M g a f d alatt is, m g a sírjába is, csak   jár az eszibe?

Jó, hogy szögény anyánk nem tudott rulla.

S h t, valóban, elmönt örökre.

Apánk már rég nem  lt, az az öregasszony odahaza még mindig róla álmodott.

Mi meg.

